

AYTEN ARDEL*
(İstanbul)

BOSNA MÜFETTİŞİ AHMET CEVDET PAŞA’NIN BOSNA’DAN AİLESİ İLE MEKTUPLAŞMALARI**

Özet

Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895) son dönem Osmanlı bürokrasi, ilim ve hukuk çevrelerinin tanınmış ve saygın simalarındandır. Yarım yüz yılı aşkın bir süre devletin idaresinde söz sahibi olmuş, Tanzimat, Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet devirlerini yaşamış bir devlet adamıdır. Son yıllarda tarih ve kültürümüzün gündeminde sıkça yer almaya başlamış, adına pek çok makale ve kitap yazılmış, sempozyum ve seminerler düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti’nin üç kıtaya hâkim olduğu günler geride kalmış ve artık devlet yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Devrin devlet adamları ekonomik ve teknolojik olarak geri kalmışlığın farkında olarak buna çareler arıyor, hızla dağılmakta olan imparatorluk topraklarında yıkımın önüne geçmek için çareler arıyorlardı. İşte Ahmet Cevdet Paşa da bu düşünce ve şuur çerçevesinde ülkenin değişik yerlerinde tespitler yapmak ve problemlere çözümler üretmek üzere bulunmuştur. Bunlardan birisi de Osmanlı Hükümeti, 1859 tarihinde, Müslüman ile gayr-i müslim tebaa arasında ortaya çıkan karışıklıklar sebebiyle bir türlü teskin olmayan Bosna’da isyanların yerinde incelenip yatıştırılması amacı ile bölgeye gönderilmesidir. Tebliğimizde Ahmet Cevdet Paşa’nın idareci ya da hukukçu kimliğinin yanı sıra; tarih okumalarımızda olayları, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ve özne bağlamından kopuk metinler olarak okuyarak ihmal edilen sosyal boyuta dikkat çekmektir.

Ahmet Cevdet Paşa’nın Bosna Müfettişi olarak görev yapmış olduğu dönemin bir yılına ait zaman diliminde ailesine yazmış olduğu

* Arşiv Uzmanı-Araştırmacı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) – İstanbul.

** Ovac rad je prezentiran na Naučnom skupu “Kulturno-historijski tokovi u Bosni od 15. do 19. stoljeća” održanom između 15-17. maja 2015. godine kojim je obilježeno 65 godina rada Orijentalnog instituta u Sarajevu.

mektuplarda işte böyle bir eksikliği ve satır aralarına serpiştirilmiş bir biçimde görevin şekil, hususiyet ve zorluklarını da okuma imkânı bulmaktayız. Artık edebî bir tür olarak tükenmekte olan mektubun tarihi işlevine ışık tutma imkânı vermesi bakımından da ele aldığımız malzemeler güzel birer örnek teşkil etmektedirler.

Anahtar kelimeler: Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı Bürokrasisi, Bosna, mektup.

Son yıllarda tarih ve kültürümüzün gündeminde sıkça yer almaya başlamış, adına pek çok makale ve kitap yazılmış, sempozyum ve seminerler düzenlenmiş olan Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895) şüphesiz ki bu ilgiyi çok yönlü kimliği ile hak etmektedir. Cevdet Paşa, Osmanlı bürokrasisinde yarım yüz yılı aşkın bir süre söz sahibi olmuş, Tanzimat, Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet devirlerini yaşamış bir devlet adamıdır. Pek çok nâzırlığının yanı sıra Sadaret makamına da on gün süre ile vekalet etmiştir. Adliye ve Maarif alanlarındaki hizmetleri ile Şirketi Hayriye'nin kuruluşundaki yönü ise herkesçe malumdur. Paşanın ikinci yönü ise tarihçiliğidir. Osmanlı Devleti'nin resmi tarihçisi (vak'anüvis) olarak kaleme aldığı Tarih-i Cevdet'inde Küçük Kaynarca Anlaşması'nın imzalandığı 1774 yılından Yeniçeriliğin kaldırıldığı tarih olan 1826'ya kadarki olayları, başarıyla yansıtmıştır. Bir çok kitap ve makalelerinin yanı sıra, başta *Tezâkir ve Ma'rûzât*'ı ile tarihçilerin yakından ilgilendiği bir şahsiyet olmuştur. Cevdet Paşa aynı zamanda devrin önde gelen bir İslâm hukukçusudur. İslâm'ın muamelât bölümüyle ilgili olarak hazırlanan Mecelle'de önemli katkıları bulunmaktadır. Bütün bunlara ilaveten, paşanın devrinin önde gelen bir aydını olarak Sosyoloji, İktisat, Edebiyat ve Felsefe alanlarında da orijinal kıymette görüş ve düşüncelerinin olduğu bilinmektedir¹. İmparatorluğun en uzun yüzyılı olarak nitelenen² bir devirde Osmanlı Devleti'nin üç kıtada sahip olduğu varlığını devam ettirmek bir yana, yıkılmak tehlikesini hissettiği bir zaman diliminde yaşayan devlet adamları, gelinen durumun yeni bir dünya ve yeni bir teknoloji olduğunun bilincine varmışlardı. Devletin içine düştüğü bütün problemlerin kaynağının “ekonomik” ve “teknolojik” olduğu anlaşılıyordu. Tanzimat'la birlikte yeni iktisadî politikalar gereği, Osmanlı idarecileri, yeni yapılanma ve reformları uygulamak üzere ülkenin bir çok yerinde iktisadî, sosyal ve mülkî düzenlemelerde bulunmuşlardır. Cevdet Paşa'nın da bizzat katıldığı bu çalışmalar, Osmanlı devlet ve ekonomisinin yeniden şekillenmesi doğrultusunda hissedilir sonuçlara yol

¹ Ahmet Zeki İzgöer, “Ahmet Cevdet Paşa ve Bosna Islahatı”, *Divan Dergisi*, 6 (1991/1), 221-223.

² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Ankara, 1987.

açmıştır. Rumeli Teftişi (1861), İşkodra Islahatı (1861), Çukurova Islahatı (1865) ve Bosna Islahatı (1861) ile belirginleşen bu faaliyetler, aynı zamanda Tanzimat döneminin iktisadî yönünü aksettirmesi bakımından önem arz etmektedir. Tüm bunları zikrederken gâyemiz bu tebliğimizde başka çalışmaların konusu olan ıslahatları izah değil, Ahmet Cevdet Paşa'nın Bosna'da bulunma sebebine bir girizgah yapmaktır. Devlet adamlığı, tarihçiliği ve hukukçuluğunun yanı sıra o bir aile reisi ve babadır. İstanbul'da bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne intikal etmiş olan evrakları içerisinde Ahmet Cevdet Paşa'nın görev yapmış olduğu yerlerden ailesine göndermiş olduğu mektuplar ile aile fertlerinden kendisine gelen mektuplar da bulunmaktadır. Bu mektuplar aile yazışmaları olmakla birlikte kimi zaman Bosna'nın durumuna ve kimi zamanda devlet işlerine dair pek çok ipucu elde edilmektedir. Bu bakımdan bir tebliğ konusu olmayı hak edecek malzemeler olduğu kanaatindeyiz. Osmanlı Hükümeti, 1859 tarihinde, Bosna'da müslüman ile gayr-i müslim tebaa arasında ortaya çıkan karışıklıklar sebebiyle, eyalete yeni bir düzen vermek amacıyla Bosna Çiftlikâtı Nizâm-nâmesi'ni çıkarmıştı. Sözkonusu nizamnameyi uygulamada zorluk çeken Bâbiâli, bölgede huzur ve güvenliği sağlayamamış, 1862'de yeniden başlayan ayaklanmalar üzerine önce Beylikçi-i Divan-ı Hümayun Emin Bey'i gönderme kararı almışken bundan vaz geçilerek yirmi beş bin kuruş maaş ve elli bin kuruş harcırah tahsis edilerek³ Anadolu Kazaskeri payesi ile Cevdet Paşa'yı isyanların incelenip yatırılması amacıyla⁴ Bosna'ya göndermişti⁵. Cevdet Paşa'nın geleceği haberi burada görev yapanları hayli sevindirmiş ve kendisine tebrik telgrafları gitmeye başlamıştır⁶. Cevdet Paşa ve ekibinin uyguladığı ıslahatın, sadece isyanlarla ilgisinin olmadığı -yukarıda da kısmen bahsettiğimiz gibi- daha geniş bir reform programını içine aldığı anlaşılmaktadır.

Bosna Eyaleti, Saraybosna, Travnik, Bihke, Banyaluka, İzvornik, Hersek ve Yenipazar olmak üzere yedi sancaktan meydana geliyordu. Bosna'da çiftçiler, mültezimlerin zulüm ve baskısı altında bulunduğundan hükümetçe istenilen verim alınmadığı gibi vergiler de düzenli bir şekilde

³ BOA, A. MKT. MHM, 266/58

⁴ BOA, TSR. BNM, 28/60 belgede Lubuşkalı Mehmed Muhibbî tarafından yazılan bir şiirde:

“İntizâm-ı din ü devlet rahat-ı âlem için
Bosna'ya Cevdet Efendi'yi müfettiş ettiler” denilmektedir.

⁵ M. Cevad Eren, “Tanzimat”, İA, c. XI, İstanbul, 1970, s. 747.

⁶ Bknz. BOA, TŞR. BNM, 2/36. Bihke Liva Kaymakamı Mehmed Hilmi'nin 26 Temmuz 1863 tarihli telgrafı./ BOA, TŞR. BNM, 2/45 İşkodra Mekteb-i Rüşdiyesi müallim-i evveli Davud Şükrü'nün 28 Temmuz 1863 tarihli telgrafı.

toplanamıyordu. Arazi bulamayan bir bölüm halk, isyan için fırsat kolluyor, yapılan propagandalarla isyan düşünceleri gün geçtikçe başka şehirlere de yayılıyordu. Gümrüklerin kontrolden uzak bulunması sebebiyle kaçak mal geçişi önlenemiyor, yolların güvensizliği, geliş gidişleri aksatıyor, alışveriş ve ticaret serbestliğini engelliyordu. Yapılması düşünülen bir başka icraat ise, askerî harcamalardaki indirimler idi. Bu çerçevede askerî, mülkî, idarî ve iktisadî düzenlemeler amaçlanıyordu⁷.

Tebliğimize konu olan yazışmalar, 31 Ağustos 1863 ile 27 Ağustos 1864 tarihleri arasında bir yıllık bir sürece ait toplam on dokuz adet mektup ve telgraflardan oluşmaktadır. Bunların bir tanesi oğlu Ali Sedat Bey tarafından kaleme alınmış iken geri kalanların tamamı Ahmet Cevdet Paşa tarafından yazılmıştır. Mektupların büyük çoğunluğu hanımı Rabia Advıye Hanım'a yazılmış olmakla birlikte Osmanlı terbiyesi gereği hanımının ismini zikretmemiş ve *nûr-ı aynım* olarak hitap etmiştir. Mektuplarında aile hasreti çok ön planda olan Ahmet Cevdet Paşa'nın sıklıkla çocukları Ali Sedat, Fatma Aliye ve Emine Seniye'nin gözlelerinden öptüğünü ve aile ile birlikte yaşayan hizmetli, kahya gibi görevlilere de selam söylediği dikkati çekmektedir. Bazı mektupların ekinde Bosna'da görev yapan şahısların eşlerine iletilmek üzere mektuplar olduğu görülmektedir. Aynı posta ile birden fazla şahsın posta göndermesi akla Osmanlı Devleti'nde posta hizmetlerindeki düzensizliği ve hizmet bedelindeki yüksekliği getirmektedir⁸.

Ahmet Cevdet Paşa 31 Ağustos 1863 tarihli ilk mektubunda⁹, Hersek bölgesinde olduğunu ve buradan bir an önce çıkmak istediğini, çünkü bölgenin işlerinin ağır olduğunu ifade etmektedir¹⁰. Paşa'ya göre müfettişler için harem taşımak olamaz. Orada bulunuşunun devlet görevi ve kendi elinde olmayan bir durum olduğunu söyleyerek hanımının yapmış olduğu sitemlerin anlamsızlığını ve bu tür ifadeleri onların zihnine sokana ne dese yeri olduğunu söylemektedir.

Mektuplarında sürekli olarak kendilerini de yanında götürmediği için sitem eden ve hasretlerinin böyle mektupla dinmediğini ifade ederek Bosna'ya Paşa'nın yanına gitmek üzere hazırlık yapan ailesini bu teşebbüslerinden vazgeçirmeye ikna etmek için bin bir dereden su getirdiğini ve Bosna'nın şartlarının değil kadına, kadın gibi erkeklere göre dahi uygun olmadığını¹¹ bir başka mektubunda ise “gezdiğimiz yerlerde ço-

⁷ İzgöer, agm.

⁸ Tanju Demir, Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Posta Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/19/68.pdf>

⁹ BOA, Y.EE, 142/214_3

¹⁰ BOA, Y.EE, 142/168_3

¹¹ BOA, Y.EE, 142/214_4

luk çocuk gezmek kâbil değildir” diye yazdığını¹² görmekteyiz. Ancak belirli bir zamandan sonra artık Cevdet Paşa'nın da hasreti nihâyet dereceye vardığı için hangi yoldan gelmeleri gerektiği, yola çıkarken nasıl bir araba ile yola çıkmaları gerektiği, nereden kendilerini karşılayacağı vb. detayları planlamaya başladığını da görmekteyiz.

1 Nisan 1864 tarihli telgrafından Ahmet Cevdet Paşa'nın Mart ayının son on gününü hasta olarak geçirdiğini ve keyifsiz olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Ancak artık iyi olduğunu belirlemekte ve kendisini merak etmemelerini de tembih etmektedir.

13 Nisan tarihli mektubunda yine hanımının bitip tükenmez sitemlerinden yorulmuş olduğu halde işi şaka yollu halletmeye çalıştığını görmekteyiz. Bazı sancaklara uğraya uğraya geleceğine dair daha önce yazdığı ve hanımının sitemine sebep olan satırlara, “burada bunca iş dururken halka ne diyeyim, haremnden bekliyorlar diyemem ya” ve “ben tatar mıyım ki hemen süratle gideyim” diyerek biraz da alaycı bir üslup kullanmıştır. Bu mektubunda Hersek'in yazından ve Bosna'nın kışından şikayet eden paşa soğuklardan mahsur kaldıklarını ve hiçbir iş göremediklerini, İstanbul'un soğukları ile kıyası kâbil olmayan bir soğuğu olduğundan bahsetmekte ve İstanbul'un en soğuk halinin Bosna'nın soğuklarının ancak beşte biri olabileceğini belirtmektedir. Bu mektupta ayrıca geçim zorluklarından bıktığını ve hanımının konak almak istemesine verdiği cevapta ise yalıtı satmadan konak almanın yeni bir borçlanmayı gerektireceğini, kendisinin ise artık borçlanmaktan korktuğunu söyleyerek devrin sosyo-ekonomik şartları hakkında da ipuçları vermektedir¹³. Bu sebeple şimdilik kendi bütçelerine uygun kiralık bir ev bulmalarını tavsiye etmektedir¹⁴. Ayrıca kendisinin tutumluluğuna karşın hanımının paranın kadrini bilmeyişinden dolayı para biriktiremediklerinden de bir başka mektubunda şikayetçi olmaktadır¹⁵.

14 Haziran 1864 tarihli mektupta ise çok farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Hanımının mektuplardaki serzenişlerinin altında ne olduğu ortaya çıkmıştır. Paşa'nın Bosna'da yeniden evleneceğinden endişe etmekte ve bu konuda yapılan dedikodulardan müteessir olmaktadır ve bu endişesini anlaşılan paşaya da yazmıştır. Cevdet Paşa'nın ben nikahı bir defa kıydım başka nikaha da niyetim yoktur kabilinden ikna etme çabaları ve dedikodulara kulak asmaması ihtarları dikkat çekicidir. Yine aynı mektubunda Avusturya'dan sipariş etmiş olduğu atlar ile

¹² BOA, Y.EE, 142/216_11

¹³ BOA, Y.EE, 142/120_1

¹⁴ BOA, Y.EE, 142/216_13

¹⁵ BOA, Y.EE, 142/216_8

küçük Ali Sedat için de aldığı midilli gibi hediyelerden bahsetmekte ve bunları kara yoluyla ağır ağır göndermenin daha hesaplı olacağını deniz yolunun ise pahalı olduğunu vurgulamaktadır.

17 Temmuz 1864 tarihli mektubunda Tuzla-i zîr'e geldiklerini ve oranın postasının Saraybosna üzerinden dolaşarak geldiğini ve kendilerinden henüz mektup almamış olmasına rağmen o gün posta günü olduğu için acele bir mektup yazdığını, telgraf olmadığını, Saraybosna'ya yirmi dört saatlik mesafede olmasına rağmen yolları çok sarp olduğundan halkın iki günlük yolu dolaştığını anlatmaktadır ki dönemin şartlarında Bosna'da ulaşım ve haberleşme için son derece önemli bilgiler verilmektedir. Mektupta artık teftiş işlerini bitirdiğini ve ekibi yavaş yavaş geri göndermeye başladığını, gelecek olan fermanı beklediğini onu halka okuyarak görevini tamamlayacağını söyleyerek artık dönüş için hazırlandığını ve kendisine dönmesi için sitem etmemelerini rica etmektedir.¹⁶ Ahmet Cevdet Paşa, fermanı getirecek olan memurun gecikmesi durumunda birkaç gün Saray'a bir konak mahalde bulunan Ekşisu (Kiseljak) isimli mevkide istirahat etmek niyetinde olduğunu çünkü uzun zamandır işlerin kendisini çok yorduğunu belirtmektedir¹⁷. Nitekim 9 Ağustos 1864 tarihli mektubunda Ekşisu'ya geldiğini ve ekşi su içtiğini anlıyoruz¹⁸. Fermanı getirecek olan Salih Paşa'nın İstanbul'dan çıkacağı haberinin bir hafta önce alındığı bu sebeple Saray'a geldiklerini ancak o gelmeden ayrılamayacağını, karısının bu arada paşanın gelmemesi durumunda kendilerinin kalkıp geleceklerini ifade ettiğini anlıyoruz ki buna verdiği "Mahsûs bir mühim me'mûriyetin itmâmı için bekliyorum. Tüccâr ve esnâf değilim ki istediğim vakit istediğim yere gideyim. Me'mûriyetim bir yerde temelli değil ki sizi götürüyüm iki aydan ziyâde oldu hep at sırtında dolaştık" cevap son derece ilginçtir.

Yine 9 Ağustos tarihli mektuptan Cevdet Paşa'nın birisi Tahtakale'de diğeri Samatya'da iki tütüncü dükkanı olduğunu tütüncü dükkanlarının gelirlerinden alınacak vergilerdeki düzenleme ile ilgili yapılacak bir işlem için hanımına verdiği talimattan anlıyoruz.

Nihayet 23 Ağustos 1864 tarihli mektuptan görmekteyiz ki, beklediği fermân-ı âli ve Salih Paşa Bosna'ya gelmiştir. Her kazanın ileri gelenlerinden birkaç yüz kişiden ibaret bir topluluk olduğu fermanın okunduğunu, artık Bosna'da taburlar açılarak peyderpey asker yazılmaktadır. Kırk seneden beri bu iş devletin merâmı olup bunun için pek çok cenker oldu ve Bosna'ya ordular gelip gitti. Bu iş başarısız oldu. Elhamdülillah hiç kavgaya hacet kalmaksızın bu mesele hayırlı bir şekilde tatlılıkla

¹⁶ BOA, Y.EE, 142/216_12

¹⁷ BOA, Y.EE, 142/216_14

¹⁸ BOA, Y.EE, 142/7_7

halloldu. Fakat bu yeni askere Selanik yolu ile silah ve elbise yetişmediğinden mevcut elbiselerle askeri giydirmekle meşgulüz¹⁹ diyerek ailesine yazdığı mektuplarda da hem devlete ait bir meseleyi ve müşkilatı nasıl hallettiğini görmekteyiz.

27 Ağustos tarihli son mektubunda artık Ahmet Cevdet Paşa dönüş yolundadır. Ailesine dönüş güzergahını izah ettikten sonra bundan sonra kendisine mektup yazmamalarını söyler. Çünkü bundan sonra yazılacak mektup kendisine ulaşmayacaktır. İnşallah en yakın zamanda İstanbul'da görüşmek temennisi ile diyerek meşakkatli görevinin sonuna gelmiştir.

Sonuç olarak; tarihi okumalarımızda yapılan işleri sebepleri ve sonuçları ile okuruz. Ancak genel olarak bu okumaların sosyal boyutları ihmal edilir. Söz konusu olan iş ve eylemlerin aktörlerinin içinde olduğu ruh hali, çektiği sıkıntılar, umutları kırgınlıkları tarih metinlerine yansımaz ve çoğu kez de merak etmeyiz.

Ahmet Cevdet Paşa'nın Bosna Müfettişi olarak görev yapmış olduğu dönemin bir yılına ait zaman diliminde ailesine yazmış olduğu mektuplarda işte böyle bir eksikliği ve satır aralarına serpiştirilmiş bir biçimde görevin şekil, hususiyet ve zorluklarını okuma imkanı bulmaktayız. Artık edebî bir tür olarak tükenmekte olan mektubun tarihi işlevine ışık tutma imkânı vermesi bakımından da ele aldığımız malzemeler güzel birer örnek teşkil etmektedirler.

¹⁹ BOA, Y.EE, 142/7_4

MEKTUP VE TELGRAFLAR

1

[31 Ağustos 1863]

Nûr-ı aynım efendim,

Bu hafta dahi bir kıt'a mektûbunuzu alıp sıhhat ve âfiyette olduğunuz haberiyle dilşâd oldum. Suad ve Aliyye'nin yüzlerini ve gözlerini öperim. Sâ'irlere dahi selâm ederim. Mektubun içine bir pusula dahi koyup birçok ma'nâsız sözler yazmışsınız. Fakat gidip gitmemek gûyâ benim elimde imiş gibi böyle işittim deyü yazmışsınız. Size acaba böyle yalan lakırdıyı kangı mu'zib söyledi. Dili kurusun mu diyeyim yoksa başka bir inkisar mı etsem bilmem. Bir an akdem şu Hersek kıt'asından çıkmaklığım dört gözle muntazırım. Siz dahi buna du'â ediniz. Zirâ buranın işi çok ve ağırdır. Bu tarafın ahvâlini inşallah Dârüşşûrâ re'îsi Osman Paşa'nın hareminden anlarsınız. Cümleniz sağ ve vâr olarsınız efendim.

Fî 16 Rebiülevvel sene [12]80

[İmza]

Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/214_3

2

[3 Eylül 1863]

TELGRAFNÂME

An Dersâadet ilâ Saray

Aded-i kelimât: 48

Mektûb gönderen merkez numarası 2024.

Tarih-i merkez-i mezkûr 1281, Saat: 12: Dakika: 23

Ser-me'mûr-ı nevbet

Me'mûr-ı muhâbere: Halil Kamili

Bosna'da pederim Cevdet Efendi Hazretleri'ne

Biz şimdiden sonra aldanmayız ve hiç kimseyi dahi dinlemeyiz. Eğerçi Teşrinievvel'in ibtidâsına doğru gelip onun da behemehâl İstanbul'da bulunmanıza kavî söz verir iseniz dururuz yoksa öyle gelmek niyetindeyim lakırdısını dinlemeyiz ve Perşembe vapura binmek üzere olduğumuzdan bunun cevâbını pek çabuk vermenizi isterim.

Fî 22 Ağustos sene [12]80

[İmza]

Ali Sedat

BOA, Y.EE, 142/129_1

3

[6 Eylül 1863]

Nûr-ı aynım efendim,

Bu hafta dahi bir kıt'a mektubunuzu aldım. Sıhhat ve âfiyet haberinizden memnun oldum. Ali Sedad ve Fatıma Aliye'nin gözlerini öperim. Sâ'irlere selâm ederim.

Tahririnizden anlaşıldığına göre Ali Sedad, Bosna esvâbı giymeyecektir. Binâenaleyh nâfile yaptırıp götürmeyelim. Bu sûrette ona nasıl hediye hazır edelim kendisinden sorunuz. Ne ister? Nasıl araba alalım deyü su'âl etmişsiniz. Efendim inşallahü'l-kerîm İstanbul'a gidildikde zannederim ki bizim için her hâlde bir a'lâ kupa araba iktizâ edecektir. Lâkin şimdi a'lâ araba alındığı hâlde ona bir çift araba bargiri dahi lazım olur. Şimdiki bargirinize göre pek de pahalı araba yakışmaz zannederim. Fakat her hâlde re'y sizindir. Nasıl isterseniz öylece yapınız. Asla bir şey demem. Şu kadar nasihat ederim ki çokça düşünmeden iş tutmayınız. Güzelce düşünüp taşınıp da öylece bir işe başlayınız. Kâr ve zarar sana â'iddir. El-hâsıl sonra bana baş ağrısı vermeyiniz. Nasıl isterseniz öylece hareket ediniz. Bana hiç sormayınız. Şimdi bir tek hayvanımız var ona göre rahat edecek ve gönlünüz hoş olacak sûrette bir araba alınız.

Burası kadın değil kadın gibi erkeklerin bile gezeceği yer değildir. İnşallah Osman Paşa'nın hareminden doğru haber alırsınız. Bana ettirmedığınız yemin kalmadı. Hâlâ yemin lakırdısı ediyorsunuz. Allah akıllar versin.

Ben burada çektiğim zahmet ve gönül azabını size yazmıyorum. Rahatsız olmayasız deyü. İnşallahü'l-kerîm buradan bir gün akdem çıkmayı Cenâb-ı Hak'dan temennî ediyorum. Cümleiniz sağ ve var olasız efendim.

Fî 22 Rebiülevvel sene [12]80

[İmza]

Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/214_4

4

[31 Ekim 1863]

Nûr-ı aynım efendim,

Bu hafta dahi bir kıt'a mektûbunuz geldi. Sıhhat ve âfiyet haberlerinizden kesb-i memnûniyet eyledim. Ali Sedad'ın ve Aliye Fatıma'nın yüzlerinden öperim. Sâ'irlere selâm ederim. Günden güne ağlaşmakta olduğunuzu yazmışsınız. Artık ne çâre eve bakacak bir kadın tedârik ediniz. Ve hem de tembellik etmeyip her gün geziniz.

Bu hafta içinde benim de işlerim inşallah hafifler. Karîben Saraybosna tarafına gitmek niyetindeyim. Her hafta bana türlü sitemler yazıyorsunuz. Ben ne yapayım. Burada ayda bir kere traş olmaya vakit bulamıyorum. Diyâr-ı gurbette sefâlet çekiyorum. Bir taraftan sizin acı acı sitemleriniz ile dilhûn kalıyorum. Cenâb-ı hak cümleye âfiyet ve selâmet ihsân buyursun.

Fî 18 Cemaziyelevvel sene [12]80

[İmza]
Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/168_2

5

[8 Kasım 1863]

Nûr-ı aynım efendim,

Bu hafta dahi bir kıt'a mektûbunuzu alıp sıhhat ve âfiyet haberlerinizden memnûniyet kesbeyledim. Çocukların gözlerinden öperim. Bu hafta pek meşgûl olduğumdan vakt-i müsâ'id bulamadım. Gelecek hafta size tahvîl göndereceğim.

Her hafta bana zehir zemberek kâğıtlar yazıyorsunuz. Ben sizin idâreniz için bunca mihn ü meşakkatler çekiyorum Hersek'e geleli gözümü açmaya vakit olmadı. Şimdi elhamdülillah bir parça işler yoluna girmeye başladı ve inşallah karîben Bosna tarafına gitmek istiyorum. Şimdi Bosna'da kış gelmiş ve odalarda ocaklar ve sobalar yanmış Tuna yalısında kış emâreleri başlamıştır. Buralardan bizlere göre geçmek kabildir. Amma sizi Karadeniz'den böyle şiddet-i şitâsı olan yollardan nasıl getirebilirim. Ben bir gün bir yerde isem yarın nerede bulunacağımı bilmem. Me'mûriyetin iktizâsı budur. Müfettişlere göre harem taşımak olamaz. Subhi Bey İstanbul'a gitmiş amma bilirsiniz ki bundan üç ay evvel çıkmış idi. Allah'ı seversen beni böyle her hafta postasıyla nâfile yere iz'âc etmeyiniz. Fakat bir an akdem İstanbul'a avdet için du'â ediniz.

Fî 26 Cemaziyelevvel sene [12]80

[İmza]
Ahmed Cevdet

Melfûf mektûbu binbaşı Hafız Efendi'nin haremine teslim eylemenizi rica ederim.

Beylikçi Mustafa Efendi'ye olan mektûbu dahi Neş'et Bey alıp kendisine göndermesini rica ederim.

BOA, Y.EE, 142/168_3

6

[10 Şubat 1864]

Tahrirât-ı Telgrafiye	Mektûb Gönderen Merkez Bosna	Numara: 1174
Merkeze vüsûlü tarihi 29 Kânûnisani 1279 Gece, saat:8, dakika:30	Ali Bey'e	Mahalline irsâli tarihi 29 Kânûnisani 1279 Saat: 5, Dakika: 0
Telgrafınızı aldım. Pek ziyâde memnûn oldum oğlum. Fî 2 Ramazan sene [1]280 Ahmed Cevdet		

BOA, Y.EE, 142/162_1

7

[1 Nisan 1864]

Tahrirât-ı Telgrafiye	Mektûb Gönderen Merkez	Numara: 31
Merkeze vüsûlü tarihi Fî 20 Mart sene 1280 Saat: 3, Dakika:19	Bosna	Mahalline irsâli tarihi Fî 20 Mart sene 1280 Saat:3 , Dakika: 30
Semâhatlü Ahmed Cevdet Efendi hazretlerinin mahdûmu Sedad Beyefendi'ye		
On gün mukaddem hafifçe keyifsiz idim. Şimdi elhamdülillah hiçbir şeyim yoktur. Nâfile merâk etmeyesiz oğlum. Fî 20 Mart sene 1280		
Müfettiş-i Bosna Ahmed Cevdet		

BOA, Y.EE, 142/262_1

8

[13 Nisan 1864]

Nûr-ı aynım efendim

Bu hafta dahi bir kıt'a mektûbunuz geldi. Sıhhat ve âfiyet haberleri-
nizden pek ziyâde memnûnum. Lâkin her hafta inâd yollu bir çok sözler
yazıyorsunuz. Hiçbir tatlı kâğıdınız gelmediğinden müte'essif değilim
desem yalan söylemiş olurum. Saray'dan çıkıp ağır ağır sancakları gö-
rerek İstanbul'a avdet etmek isterim deyû mukaddemâ yazmış olduğum-
dan canınız sıkılıp bir çok siteimli sözler yazmışsınız. A hanım efendi

ben tatar değilim ki hemen sür'atle gideyim. Me'mûriyetimin iktizasınca vardığım yerlerde arzuhaller verirler, herkes hakkını ister, beni haremde istiyorlar, acele gidiyorum, sizin işinize bakamam diyerek savuşup gidebilir miyim? Fakat bu makûle işler insanı pek çok alıkoymaz. Ziyade oturmayı mûcib olan başlı işlerdir. İşte bu başlı işleri buraya topladım onlarla meşgûlüm. Buradan çıkıldıktan sonra artık yollarda eğlenmeye hâcet kalmaz deyû yazmışım. Sana merâm ve hâlîmi ifâde edememişim. Geçen sene bahar mevsiminde vaktiyle ve yoluyla Bosna'ya gelmiş oldum. Vaktiyle bu tarafın işleri biter ve güz mevsiminde dahi Hersek'in işleri derhâl görülür ve bu kışın İstanbul'a gidilir idi.

Biz vakitsiz Hersek'e geldik. Tahammül olunamaz sıcaklardan ne kadar zahmet çekildiğini bir veçhile ta'rîf edemem. Bu zahmetler içinde orada pek ağır ve güç işlere tesâdüf ettik. Bu hâlde sizin tehassürünüz dahi başkaca mûcib-i te'essür iken bir taraftan dahi sizin bu kadarını sıkmanız lâyikiyle bana insâfin yok deyû yazıyorsunuz. İnsâf et ki insafsız sen misin ben miyim? Yazın Hersek'te ol kadar zahmetler çekildikten sonra kışın burada tutulup kaldık. Soğukları size anlatamam. Zira İstanbul'da hiçbir vakitte buradaki soğukların beşte biri olmamış ki falan vakitteki soğuklar gibidir diyemem. Pek çok günler bir yere çıkılamayıp ve bir iş göremeyip mahbûs kaldık. Ma'iyyetimizdeki efendiler de ara sıra keyifsiz eksik olmadı. Geçen de biraz havalar açılmıştı. Tekrar kış bastı. Başkatip Mehmed Bey İstanbul'a gitmek üzere geçen gün buradan çıktı. Yollarda ol kadar zahmet çekmiş ki çıktığına pişman olmuş. El-hâsil İstanbul'dan çıkalı zahmetsiz yalnız yollarda bulunduğumuz zamanlar idi. Bu hâller ile beraber cümleden ziyâde güç gelen sizin tehassürünüzdür. Amma ne yapayım, elden ne gelir? Bu kadar zahmetler çekilmiş iken bâri şânımızla ve hayırlısıyla inşallahü'l-kerîm İstanbul'a varûb da artık orada rahat edebilecek bir hâl kesbetmek lâzım değil midir? Böyle büyük işler öyle delice yapılır mı? Vâkı'a siz de bu kadar vakit zahmet çektiniz. Lâkin sonuna geldik. Tatlıca işe hitâm verilmek kâr-ı akıldır.

Bu kadar zahmet çektiniz. Bir ay daha ziyâde çekmekten ne çıkar? Cenâb-ı Hak hemân hayırlısıyla karîben mulâkâtımızı müyesser eyleye âmîn bi hürmeti seyyidi'l-mürselîn. Yalının ta'mîrini sormuşsunuz. İnşallah gittiğimiz vakit ben orada iken ta'mîr ettirmek niyetindeyim. Fakat durmasında zarar olacak ya'ni içine su akmak ve durdukça daha ziyâde harâbiyete sebep olacak şeyler var ise hemen vakit geçirilme-yip yaptırmak lâzım gelir. Süleyman Ağa'yı gönderiniz baksın ve belki Hüsnü Efendi'ye haber gönderirseniz Süleyman Ağa ile beraber gidip de güzelce baksınlar. Pek lüzümlü olan şeyleri kalfaya ta'rîf etsin. Konak bahsine gelince ben orada olmadıkça konak almak ve el eliyle iş görmek güç olur. Kaldı ki para olduğu hâlde ne vakit olsa istediğimiz gibi konak bulup alırız inşallah. Yalı satılmadıkça öyle konak almak yine külliyyetli borca girmekle olur. Biliyorsunuz ki benim borçtan gözüm ürkmüştür.

Tekrar borçlu olup da uykusuz kalınacak olduğu hâlde ol konakta ben rahat edemem. Buradan sarrafa epeyce akçe göndermiştim. Fakat sarraf hazineden aylıkları alamayıp vaktiyle size vermiş olduğundan bu defa göndermiş olduğu deftere nazaran hemen başa baş geliyor. Yalnız aylıklardan hazinede alacağımız bize fazla kalıyor. Kış şiddetli ve burası büyük şehir olduğundan ve Ramazan ve bayram masrafları ziyâde gittiğinden birkaç aydır aylıklardan hiç para artmadı. Bu hâlde uzaktan konak almak güç olur efendim.

Fî 6 Zilkade sene [12]80

[İmza]
Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/120_1

9

[26 Nisan 1864]

Nûr-ı aynım efendim,

Diğer bir kıt'a mektûbumuzda yazıldığı üzere Bosna Rüsûmât Gümrük Nâzırı Ali Bey ile size zarf vesâ'ir hediyeler gönderildiği gibi şâyed ki para iktizâ edip de zahmet çekmeyesiz deyü ihtiyâten yetmiş beş yüzlük altın olarak yedi bin beş yüz kuruş efendi-i mûmâileyhe teslim ve irsâl olunmuştur. Vüsûlünde vüsûl haberini yazmanızı ricâ eylerim efendim.

Benim gibi sen de paranın kadrini bilip de arttırmış olsaydın epeyce paramız birikir idi. Ben bu kadar kalabalığı idâre ettikten sonra size göndermek için para dahi arttırıyorum.

Bu sözüm latîfedir. Yoksa haset edip de zahmet çekmenizi hiç tecvîz etmem. Bilirsin iki gözüm efendim.

Fî 19 Zilkade sene [12]80

[İmza]
Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/216_8

10

[14 Haziran 1864]

Nûr-ı basr-ı ibtihâcım efendim,

Bu hafta postasıyla dahi bir kıt'a mektûbunuzu aldım. Ali Sedad Bey'e ve Fatıma Aliyye'ye ve Emine Semiyye'ye selam ederim ve gözlerinden öperim. Bir parça keyifsiz olduğunuzdan dolayı pek mükedderim. Hemen Cenâb-ı Hak âfiyet ihsân buyursun. Gaspar Bey'in celbini pek güzel tedbir etmişsiniz. Saraybosna'dan güç hâl ile çıkabilirsin deyü yine

sitemler yazmışsın. Efendim bilirsiniz ki Saray'a geldik kışa tutulduk. Saray'dan çıkmak üzere iken rûz-ı hızırdan tamam yirmi gün geçtikten sonra Saray'da yine bir büyük kar yağdı ve havalar bozdu. Fakat niyet etmiş olduğumuzdan artık durmayıp çıktık. Lakin Taşlıca'ya gelip pek şiddetli bir nevâzil geldi. Onun için burada beş on gün kadar oturmaya karar verdik. Atları çayıra salıverdük. İnşallahü'l-kerîm yakında Seniçe'ye gideceğiz. Yalıya nakletmişsiniz. Memnûn oldum. Allah müteyemmin eylesin. İnşallah yakında ben de gelirim. Saraybosna'da iken bindiğimiz araba bargirleri benim değildir vali paşanıdır. Ve gösterişli hayvanlar ise kimi ihtiyar gibi alıldır. Buralarda araba işlemediğinden -yalnız tek atlarımız vardır. Fakat senin için Nemçe'den bir çift a'lâ araba bargiri ısmarlamıştım. Geçen gün vali paşadan gelen mektûbda galiba araba bargirleri alınmış Saray'a gönderilecek imiş deyü yazılmıştır. Ali Sedad için dahi bir ufak rahvân tedârik ettim. Bunları kendi atlarım ile beraber karadan göndermek niyetindeyim. Zîrâ vapurla gönderilecek olsa pek bahalı olur. Amma karadan yavaş yavaş giderler. Yine evlenme lakırdıları yazmışsın. Artık bu sözleri istemem. Halkın ağzına niçin bakıyorsun. Ben evlenecek olduğum vakit başımdan bir nikâh geçmek niyetiyle evlendim. Ve Allah'tan öyle istedim. Şimdiye kadar başka sûret hatırıma gelmedi ve Allah göstermesin. Halkın dedikodusu bitmez ve niçin söylüyorlar deyü gücenmek iktizâ etmez.

Fî 9 Muharrem sene [12]81, an Taşlıca

[İmza]
Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/216_9

11

[30 Haziran 1864]

Nûr-ı aynım efendim,

İki haftadır mektûbunuz gelmediğinden pek merak ettim. Geçen hafta postası Taşlıca'da iken geldi. Mektûbunuz çıkmadığından ne yapacağımı şaşırđım. Fakat telgraf yok ki su'âl edeyim. Oradan derhâl Seniçe'ye geldim. Burası posta caddesi üzerinde bulunduğundan evvelki postanın cevâbını yazmak için İstanbul postasının gideceği günden evvel burada bir posta daha aldım. Yine mektûbunuz çıkmadığına aşırı mertebe merak ederek Sâib Bey'e telgraf çekmeye mecbûr oldum. Her hafta hiç olmazsa bir küçük pusula yazıp göndermelisiniz efendim. Ali Sedad'ın ve Fatıma Aliyye'nin ve Emine Semiyye'nin gözlerini öperim. Dâi'mâ sıhhat haberlerinizin gönderilmesini niyâz eylerim canım. Sizin için ısmarlamış olduğum araba hayvanları Saray'a gelmiş. Görenler pek medh ediyorlar. Bu hafta Bâbîâli'den cevâb aldım. İcrâ olunacak bazı

işler için fermân gelecek onun icrâsından sonra Sava nehrine gidip oradan vapura binerek İstanbul'a avdet etmek niyetindeyim. El-hâsıl şimdi buraca beni eğlendirecek başka bir iş kalmamıştır. Hemen İstanbul'dan gelecek emirlerin icrasından sonra inşallahü'l-kerim avdet olunacaktır. Bunun için Saray'a uğrayacağım. Fakat orada ziyâde eğlenmek lâzım gelmez. Ali Sedad'ın midillisini burada bırakacağım. Araba hayvanlarıyla atımı dahi Saray'dan buraya gönderip de onlar karadan gitmek üzere ben dahi Saray'dan Travnik ve Banaluka yoluyla Sava nehri kenarına varmak niyetindeyim. Hemen Cenâb-ı Hak an-karîb mülâkâtımızı müyesser eylesin amin.

Fî 25 Muharrem sene [12]81, an Seniçe (Sjenica).

[İmza]
Ahmed Cevdet

Posta buradan Perşembe günü akşam üzeri çıkıyor. Şimdi akşam yaklaşıyor. Hâlâ telgrafınız gelmedi. Pek ziyâde merâkda olduğum hâlde işbu mektûbu mühürlüyorum.

BOA, Y.EE, 142/216_10

12

[3 Temmuz 1864]

Ali Sedad Bey ve Fatıma Aliyye ve Emine Semiyye'nin yüzlerini öperim.

İki gözüm Nuri [nûr-ı aynım] efendim,

Perşembe günü çıkan posta ile yazdığım mektûbda beyân olunduğu üzere birbiri arkası sıra iki hafta mektûbunuz gelmediğinden aklım başımdan gidip telgraf çekmiştim. Cevâbı geciktiğinden postayı nasıl mühürlediğimi bilemem. Sonra telgraf cevâbı geldi. Yeniden dünyaya gelmiş gibi sevindim. Biraz keyifsiz olduğunuzdan vakı'a pek keder ettim. Lakin elhamdülillah kesb-i sıhhat ve âfiyet eylediğinizden ne kadar memnûn olduğumu ta'rîf edemem. Cenâb-ı Hak âfiyet ihsân buyursun.

Yarın buradan kalkmak niyetinde bulunduğumdan şâyed ki yolda mektûb yazmaya vakit bulunmaz deyü ihtiyâten bu mektûbu yazıp burada bıraktım.

Ali Sedad'ın rahvânını araba bargirleriyle beraber gönderilmek üzere burada bırakacağımı yazmıştım. Fakat bu def'a Seniçe Mutasarrıfı Mahmud Paşa'nın İstanbul'a gidecek bir adamı olmağla ona teslim ederek gönderilmesini ısmarladım. Araba bargirleri artık sonra İspazo ile gönderilir.

Buradan İzvornik sancağına gitmek isterim lakin orada dahi İnşallah çok durmam. Ve beklediğim emirler geldiği gibi Saray'a uğrayıp icrâ etdikden sonra hemen bi mennihi te'âlâ yola çıkacağım. Cenâb-ı Hak

an-karîb mülâkâtımızı müyesser eyleye. Telgrafda dahi bizi aldır deyü yazmışsınız. Â benim cânım efendim. Sizi görmeyi ben istemez miyim? Lâkin şimdi görüyorsunuz ki durmayıp geziyorum. Ve gezdiğimiz yerlerde çoluk çocuk gezmek mümkün değildir. Bi'l-farz sizi mukaddemâ getirmiş olsaydım şimdi sizi ne Saray'da oturtup da ben başka yerde bulunacak idim. Bundan ne fâ'ide. İnşallah bir an evvel İstanbul'a geldiğimide bu ayrılıktan bütün bütün kurtulalım buna du'â ediniz. Ve şimdiki hâlde beni burada alıkoyacak başka bir iş yoktur. Fakat ba'zı emirler var ki İstanbul'dan gelip de icrolunacak onları beklemeye me'mûr ve mecbûrum. Lâkin bunların dahi yakında geleceği haberini almışımıdır.

Ali Sedad'ın bu rahvânı evvelki midilli gibi miskin değildir. Bindiği vakit güzelce gösterebilirler.

Aylık tahvillerinin tarihleri şaştığından bu def'a aylık lâkırdısı olmaksızın on bin kuruşluk bir kıt'a tahvîl gönderildi.

Burası mutasarrıflık merkezidir. Ancak Taşlıca gibi burada dahi kuzu yenmez ve sebze bulunmaz. Bundan başka burada yerli evler var ise de bir haylisinin dahi evleri kızak üstünde olup yazın yaylalarda ve kışın kasabada duruyor ve kış olup da kar yağdığı gibi bu evleri öküzler ile çekerek kasabaya götürüyorlar. Onun için şimdi kasabada kalabalık yok. Evlerin çoğunu yaylalara götürmüşler. Kışın daha ziyâde evler gelerek kasaba büyümüş. Ne ise yarın inşallah buradan dahi çıkıp gidiyoruz efendim canım hanım.

Fî 28 Muharrem sene [12]81, yevm-i Pazar, an Seniçe

[İmza]

Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/216_11

13

[17 Temmuz 1864]

Nûr-ı aynım efendim,

Glasinçe (Glasinac) karyesinden size bir mektûb yazmıştım. Oradan kalkılıp Birçe (Birač) kasabasıyla Graçaniçe (Gračanica) karyelerinde birer gece kalarak üç günde İzvornik sancağının merkezi olan Tuzla-i Zîr kasabasına gelindi. Buranın postası Saray'dan dolaşır gelir. Onun için henüz gelmedi. İnşallah yarın gelmesini me'mûl ederim. Bu cihetle bu hafta mektûbunuzu almadan size bir mektûb daha yazıyorum. Zîrâ buradan bu gün posta kalkıyor. Burada telgraf dahi yoktur. Ve Saraybosna buraya yirmi dört sâ'attir. Fakat yolları pek sarpdır. Hayvân ile her yerinde gidilemez. Onun için pek çok yolcular buradan Saray'a giderken bir iki günlük yol dolaşıyorlar. Biz de öyle yapacağız. İnşallahü'l-kerim fermân-ı âlî ile ümerâ-yı askeriyeden birinin gönderileceğini telgraf ile

haber aldım. Ona muntazırım. Geldiği gibi fermânı okutmak üzere Saray'a gidip ikmâl-i me'mûriyet eylemeyi iltâf-ı ilâhiyeden istid'â eyledim fakat ol vakte kadar dahi burada oturmaya mecbûr değilim. Travnik tarafına geçmek isterim.

Ali Sedad ve Fatıma Aliyye ve Emine Semiyye'nin yüzlerinden öperim. Cenâb-ı Hak karîben mülâkâtımızı müyesser eylesin âmîn bi-hürmeti seyyidi'l-murselîn.

Bizim aşçı Taşlıca'da iken hasta olduğundan orada hastanede bırakmışım. Oradan Saray'a gönderilmiş birâderi Halil Efendi ki bizim teftîş işinde mâliye kâtibidir. Onu dahi Saray'a gönderdim. Ve oradan İstanbul'a gitmesine ruhsat verdim. Ve teftîş işi bitmiş demek olduğunu mâliye nâzırına yazdım.

Tercümân Lahori Efendi'yi dahi bu veçhile buradan göndereceğim. El-hâsıl burada şimdi işimiz fermân-ı âliyi beklemektir. Ondan sonra inşallahü'l-kerîm İstanbul'a azimet niyetindeyim. Artık niçin gelmiyorsun ve niçin eğleniyorsun deyü bana sitem etmeyiniz cânım hânım.

Fî 12 Safer sene [12]81, Cumartesi günü, an Memleha-i Zîr

[İmza]
Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/216_12

14

[24 Temmuz 1864]

Nûr-ı aynım efendim,

Bu hafta postasıyla dahi bir kıt'a mektûbunuzu aldım. Kesb-i memnû-niyet eyledim. Fakat mektûbda imzanız olmadığından keyifsiz olmayasınız deyü pek merâk ettim dâ'imâ mektûba kendi isminizi yazmanızı ricâ eylerim.

Ali Sedad ve Fatıma Aliyye'nin ve Emine Semiyye'nin yüzlerinden öperim. Ali Sedad'ın rehvârî [rahvanı] temûrî kır [demirkırı] ve tatlı bir renktedir. Ne pek büyük ve ne de pek küçük. Orta hâlde ve tamam ona münâsib kıt'adadır. Ve şimdi yolda olmak gerekdir. İnşallah çok sürmez İstanbul'a varır. Senin araba bargirlerini görmedim. Fakat görenler pek senâ ve medh ediyorlar. Gâyet boylu ve yavaş ve yakışıklı hayvanlar imiş. Lakin onlara göre bir de araba almak lazım gelecektir. Ben iki aydır aylığımdan biraz para artırdım. Lâkin bunun ekserî yol masrafı olacaktır. Biraz akçe de sen artır ki bargirlere göre bir de araba alalım. Saray'a gittiğimde inşallahü'l-kerîm onları karadan göndereceğim. Artık onlar mı evvel gider ben mi evvel giderim bilemem. Eğer onlar evvel giderse artık yer bulup koymak sizin işinizdir. Ve yalı satılıp da konak beğenip alıncaya kadar biraz dikkat ister. Zannederim ki şimdiden bize münâsib yine bir kirâ evi aramak lâzımdır. Fakat şimdi bize dört ve belki beş hayvân alır ahır lazımdır. Öyle bir konak aranılmak icâb eder ve şâyed

ki bize münâsîp bir konak bulunup da ahır göçük tesâdüf ederse civârında hayvanları yerleştirecek bir yer dahi başka bulup kirâ ile tutmaya mecbûr oluruz. Artık böyle şeyler gelişi güzel gider.

Asakîr-i nizâmiye tahrîrine dâ'ir sâdır olan fermân-ı âlî bir me'mûr ile gönderilmiş ona muntazırım. Geldiği gibi saraya gidip fermânı okutturup inşallahü'l-kerîm asker tahrîrine mübâşeret olunacaktır. Vakit olursa saraya giderken üç saat yan tarafta bulunan Travnik kasabasına dahi uğramak niyetindeyim. Biliyorsun ki mukaddemâ buraya Ömer Paşa geldi. Ve ordular gelip gitti. Hâlâ Bosna'dan asker alınmamıştı. Bu def'a bu Bosna'nın ileri gelen takımı kandırılıp asker yazılmaya karar verildi. Ve İstanbul'a arz olunmuştu. Onun üzerine ben dahi Saray'dan çıkıp İstanbul'a gitmek için ruhsat istemiştim. Fermânı beklemeyüb de [kesik] bulunmak için emir geldi. İşte onun için tekrar Saray'a gidilecektir.

Her kazanın beyleri ve ileri gelenleri Saray'a cem' olup orada fermân-ı âlî okunacaktır. Vâki'a bunun için biraz uzayıp buralarda dolaşdık lakin bu kadar zahmet çekildi bârî icrâsında bulunmak lâzım değil mi? Böyle bir büyük işin icrâsına muvaffak olmak bizim hânedânımıza büyük şereftir. Ve bu mücerred Cenâb-ı Hakk'ın bir inâyet ve tevfikidir. Bundan dolayı cenâb-ı hakkın lütfuna şükretmelidir. İşte şu hâlde beher sizi Bosna'ya nasıl getirebilirim. Size o kadar yazdım. Ve türlü rumûzlarla anlattım. Bir türlü söz kabûl etmiyorsunuz. Neficesinde benim hakkımda türlü emniyet-sizliklere zâhib oldunuz. Böyle bir işi görüp gitmekle icrâsını başkalarına bırakıp gitmek arasında ne kadar fark vardır. Amma bundan bigânedirsin â hânım efendi benim çalıştığım hep sizin için değil mi? Şimdiye kadar tecrübe etmedin mi? El-hâsıl ben Saray'dan çıktığım vakit İstanbul'a gitmek üzere ruhsat istemiştim. Bu işin icrası için beklemeye me'mûr oldum. Şimdi işte onun için Saray'a gidiyorum. Ve artık bana bir diyeceğin yoktur. Zîrâ ben bir gün evvel gitmeye çalışıyorum [kesik] yakında gidip de inşallahü'l-kerim hayırlısıyla mülâkâtımızı Cenâb-ı Hak'tan [kesik] efendim.

Fî 19 Safer sene [12]81, An Tuzla

[İmza]

Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/216_13

15

[Temmuz 1864]

Nûr-ı aynım efendim,

Yarınki Perşembe günü buradan çıkılacağı cihetle bu haftanın postası yolda alınacağı cihetle şâyed ki yol üzerinde mektûb yazmaya vakit olmaz deyû buradan size bu mektûbu yazıyorum. Ali Sedad ve Fatıma Aliyye ve Emine Semiyî'nin yüzlerini takbîl eyledim. Tercümân Lahori

Efendi geçen de buradan Berceka yoluyla İstanbul'a gitti. Onunla senin için bir adet som derviş kaşığı ve Sedad için bir aded sürmeli kalem gönderilmiştir vüsûlünde iş'âr eylemenizi ricâ eyledim.

Buradan Zebçe (Žepče) ve Zeniçe kasabalarına uğrayarak Saray'a doğru gitmek niyetindeyim. Fakat fermân-ı âlî ile gelecek me'mûr eğer uzayacak olursa Travnik tarafında yahûd Saray'a bir konak mahalde bulunan Ekşisu denilen yerde birkaç gün eğlenmek isterim. Zirâ her tarafın işleriyle gece gündüz uğraşmaktan yoruldum. Birkaç gün olsun dinlenmeye muhtâcım. Saray'da dahi fermân-ı âlî gelinceye dek işimiz yok gibidir. El-hâsıl şimdi işimiz işte bu fermânı beklemekten ibâret olup geldiği gibi Saray'da okutturularak hükm-i münîfi icrâ olunduğu gibi Saray'dan çıkılacaktır. Bâkî sağ ve var olasınız. Cenâb-ı Hak yakın vakitte hayırlısıyla mülâkâtımızı müyesser eyleye âmîn.

Fî Safer sene [12]81, an Tuzla

[İmza]
Ahmed Cevdet

Buradan Saray'a beş günde gidilecek demek oluyor bu vakte kadar fermân-ı âlînin gelmesini dahi me'mûl ediyorum. Ve ol hâlde artık bir yerde eğlenmeye hâcet kalmayıp doğru Saray'a gidilecektir. Cenâb-ı Hak cümleyi muvaffak bi'l-hayr eyleye âmîn bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.

BOA, Y.EE, 142/216_14

16

[9 Ağustos 1864]

Nûr-ı aynım efendim,

Bu hafta postasıyla dahi bir kıt'a mektûbunuz geldi. Sıhhat ve âfiyet haberlerinizden memnûn oldum. Ali Sedad ve Fatıma Aliyye ve Emine Semiyye'nin yüzlerini öperim.

Bir hafta kadar Ekşisu nâm mevki'de oturup ekşi su içtim. Ba'dehû evvelki Pazar günü kalkıp Saraybosna'ya geldim ve hemen ol gün senin araba bargirlerini gördüm. Allah nazardan saklasın Saraybosna'da gördüğüm araba bargirlerinin cümlesinden a'lâdır. İkisi dahi kağıddan kırma gibi birbirine eş ve uygundur.

Hemen sâlimen Cenâb-ı Hak sâlimen İstanbul'a vüsûllerini müyesser eylesin. Huyları güzel ve yavaştır. Hemen şimdiden İstanbul'a göndermek istiyorum fakat Ağustos'un on beşi gelmedikçe böyle uzun yola çıkarılırsa bozulur diyorlar. Onun için beş on gün kadar burada alıko-yacağım. Ve bu müddet zarfında mahsûs bir ta'lim arabası buldum. Bir iki günde bir kere bir kâmil arabacıya ta'lim ettiriyorum. Şimdi vâkı'a pek güzel araba çekiyorlar. Fakat daha güzel mu'allim olmak için beş on kadar ta'lim olunmaları daha a'lâ olur ki duruşta ve dönüşte hiç zahmet

vermezler. İşbu Rebiülevvel ibtidâsında fermân-ı âlî ile Salih Paşa'nın İstanbul'dan çıkacağını telgraf ile Bâbiâli'den bildirilmişti. Onun için Saray'a geldik. Şimdi onu bekliyoruz. Ve fermân-ı âlînin hükmü icrâ olunduktan sonra İstanbul'a avdetim için posta ile emr-i sâmi dahi gelmiştir. Sen yine sitemler yazarak artık mektûb yazmayacağım kalkıp gideceğim deyü yazmışsın. Benim de artık yazacak bir sözüm kalmadı. Sana her türlüşünü yazdım. Ne yapayım. Şimdi kalkıp gitmek elimden gelmez. Mahsûs bir mühim me'mûriyetin itmâmı için bekliyorum. Tüccâr ve esnâf değilim ki istediğim vakit istediğim yere gideyim. Me'mûriyetim bir yerde temelli değil ki sizi götürüyüm iki aydan ziyâde oldu hep at sırtında dolaştık. İnşallah yakında Saray'dan çıkacağım gibi Bihke yahut Banaluka yolundan Sava kenarına gidip de vapura binmek niyetindeyim. Bu yollardan araba gitmez onun için siz buraya gelmiş olsanız Saray'dan Sava nehri kenarına gidecek olduğunuzda beride araba ile gitmeniz icap eder.

Yani vapura dahi ikimiz bir yol ile gidemeyiz. Ve vapura bir iskeleden binemeyiz bu geliştikten ne çıkar. Amma mücerret inat için gelmek ise ona bir diyeceğim yok. Elhasıl fermân-ı âlî okunduğu gibi burada bir tabur açılacak ba'dehû Bihke yahud Banaluka'ya gidilip orada dahi bir tabur açılacak. Ondan sonra biz dahi inşallahü'l-kerim İstanbul'a gideceğiz. İşte me'mûriyetimiz böyledir. Artık başka bir ifâde edecek şey yoktur.

Salih Paşa'nın iki gün evvel vapur ile Derbend'den yukarıya geçmiş olduğu telgraf ile haber alındı. Şu hâle göre bir iki güne kadar buraya gelmesi me'mûldür. Bâkî sağ ve var olasız efendim.

Fî 6 Rebiülevvel sene [12]81

[İmza]
Ahmed Cevdet

Tütüncü dükkânlarının gediklilerinden yüzde on beş ve gediksizlerinden yüzde otuz kuruş vergi alınacak imiş. Onun için dükkânların senedleri mu'âyene olunuyormuş. Bizim Tahtakale'de bir ve Samatya'da dahi bir tütüncü dükkânımız var. Onların bu iki dükkânın senedlerini sâ'ir senedler içinde ayırıp da bulabilir isen Süleyman Ağa ile gönder gitsin. Hüsnü Efendi vâsıtasıyla tütün gümrüğü me'mûruna göstereyin.

BOA, Y.EE, 142/7_7

Benim iki gözüm nuru efendim,

Bu hafta dahi bir kıt'a mektûbunuz geldi sıhhat ve âfiyet haberlerinizden memnûn kaldım. Fakat senin bir parça nâ-mizâc olduğundan dolayı pek keder ettim. Allah bilir ki senin böyle azıcık rahatsızlığın için

bağrım hûn oluyor cenâb-ı hak hemen âfiyet-i tâmmе ihsân buyursun. Gittiğin yerlerde çok eğleniyorsun onun için Bihke'ye gideceğine canım sıkıldı deyü yazmışsın Bosna'daki kaymakamlıkların en büyüğü İzvornik sancağıdır ki makarrı Tuzla'dır. Orada çok eğlendim mi? Taşlıca'da vâkı'a biraz ziyâdece eğlendim lâkin asıl mutasarrıflık makarında bir haftadan ziyâde durmadım ve bi'l-farz evvelce çıkmış oldum. Fermân-ı âlîyi beklemeye mecbûr olduğumdan beyhûde yere Saray'da daha ziyâde eğlenmek lazım gelecek idi. Ben dâ'imâ hesâb üzere kalkıp oturuyorum. Beyhûde yere ziyâde bir gün durmak istemedim. Diyâr-ı gurbette sürünüp gezdiğini kim ister. Bihke'ye gidip gitmeyeceğimi hâlâ ben de lâyıkiyle bilmiyorum. Fakat oraya gidilir ise beş on gün kadar geç kalmış oluruz. Yoksa orada eğlenecek sebep yoktur ve orası dahi gideceğimiz yolun semtindedir. Fakat doğru yoldan biraz sapadır demek olur ki yoldan azıcık sola saparak gideceğiz. Bundan bir şey hâsıl olmaz. Ve fermân-ı âlînin kırâ'etinden sonra burada çok durulmayıp yola çıkılacaktır. Ve ibtida Travnik'e gidilip oradan Bihke üzerinden yâhûd doğru Banaluka'dan gidilecektir. Ve bu dahi ol-vakit karar verilecektir. El-hâsıl işin gelişine göre hareket edilecektir. Güzelce anlatmak için bir küçük kâğıt üzerinde ol tarîkin haritası çizilmiştir. Ona bakıp anlarsınız ki inşâ'allahü'l-kerîm biz Sava nehrine varıp oradan vapura binmek niyetindeyiz bu kâğıda Sava nehri iki çizgi ile gösterilmiştir. Ki biri siyah ve öbürü kırmızıdır. Bunun kenarında pek çok memleketler ve iskeleler vardır. Fakat en başlıcaları olan Brot (Brod) ve Gradiška ve Köstence (Kostajnica) yazılmıştır. Ve bu iskelelerden Saray'a gelen yollar dahi birer siyah çizgi ile işaret olunmuştur. Fakat araba yolu açılmış olan yerler yan yana iki çizgi ile gösterilmiştir. Saray'a kadar araba ile yalnız Brot iskelesinden gelinir. Şimdi siz bi'l-farz gelecek olsanız ki bu taraflara vâsıl oluncaya kadar biz Saray'dan çıkmış olacağız bu sûrette Gradiška'ya çıkmanız lâzım gelir. Oradan dahi araba ile Banaluka'ya kadar gelinebiliyor. Eğer ben Bihke'ye uğramayacak isem Banaluka'da dahi çok durmayacağımdan hemen beraber İstanbul'a dönmek icap eder. Ve eğer ben Bihke'ye gitmiş bulunursam sizi görmek ve alıp beraber götürmek için Banaluka'ya gelip de oradan beraber gitmek icap ol vakte kadar siz beni Banaluka'da beklemeniz lazım gelir. Halbuki bizim Saray'dan çıkmamız vakti inşâallüh'l-kerim pek yaklaşmıştır. Zira hemen bu günler fermân-ı âlî gelip de kırâ'et olunmak üzeredir. Fermân-ı âlî ile Salih Paşa'nın Brot'a çıktığı haber alındı. Hatta karşısı gönderildi. Şimdilik kandil-i şerîfi cümlenize tebrik ederim. Ali Sedad maşallahü te'âlâ hatmetmiş. Allah nazardan saklasın. İbrahim Efendi'ye bir ikrâm etmek münâsibdir. Eğer münâsib görür iseniz aylığına elli kuruş zam ediniz. Bâkî sağ ve var olasız efendim.

Fî 12 Rebiülevvel [1281]

Ahmed Cevdet

Hayvanlar yavaş yavaş gitmek üzere. İnşallah yakında İspazo ile beraber çıkaracağım.

Ay hesâbı karıştı. Hemen ber-vech-i ihtiyât üç kıt'a tahvîl gönderilmiştir.

BOA, Y.EE, 142/7_3

18

[23 Ağustos 1864]

Nûr-ı dîde-i ibtihâcım efendim,

Bu hafta dahi bir kıt'a mektûbunuz geldi sıhhat ve âfiyet haberlerinizden pek memnûn kaldım. Ciğer köşelerim Sedad ve Aliye ve Semiye'nin yüzlerini öperim. Karîben Cenâb-ı Hak mülâkâtımızı müyesser eylesin âmîn bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.

Fermân-ı âlî ile Salih Paşa geldi. Cumartesi günü fermân okundu. Her kazanın vücûh-ı mu'teberânı birkaç yüz kişiden ibâret olduğu hâlde evvelce Saray'a cem' edilmiş olduklarından pek büyük bir alay olmuştur. Şimdi Bosna'da dahi mücedded taburlar açılarak peyderpey asker yazılmaktadır. Kırk seneden beri bu madde devletin merâmı olup bunun için pek çok cenkler oldu ve Bosna'ya ordular gelip gitti. Bu iş vücûda gelmedi. Elhamdülillah-i te'âlâ hiç kavgaya hâcet kalmaksızın bu madde-i Hayriye pek tatlılıkla vücûda geldi. Fakat bu yeni asker için Selanik tarîkiyle gönderilen esliha ve elbise henüz gelip yetişmediğinden buradaki taburların fazlasından elbise bulup da yeni yazılan askerleri giydirmekle meşgûlüz. Bunun için başka tafsîlât yazmaya vaktim yoktur. Geliyoruz deyû çektiğiniz telgraf-nâme bu kargaşalıkta vâsıl oldu. Ben de cevabını yazdım. Sizin buraya gelmeniz de masraf olacak deyü düşünmeyeceğimi bilirsin. Cümleliz gözümde tütüyorsunuz. Yalnız sizi bir kere görmek bana bir büyük bayramdır. Onun için artık bir şey diyemiyorum. Fakat şimdi her tarafta asker yazılıyor. Ben taburda pek durmam. Fakat Selanik yoluyla gelecek elbise ile beraber bir alay sancağı dahi geliyor. Bu sancağın vürûdunda dahi bir alay olacaktır. Onun için biraz bekleyeceğim. Ondan sonra artık Saray'da oturamam ve sancağın gelmesi uzarsa onu dahi beklemeyip Travnik'e ve Banaluka'ya gideceğim ve ol vakte kadar oralardaki asker dahi inşallah hazır olur. Oralarda artık çokluk oturmak lazım gelmez. Hâcet olmaz ise Bihke'ye dahi belki i'zâmım ve hâcet olup da Bihke'ye uğranılacak olur ise orada dahi hiç tevakuf etmemek niyetindeyim. Şimdi şu hâlde siz gelecek olur iseniz artık Saray'da yahûd Travnik'de görüşebiliriz. Ve sizi bir yerde bırakıp ben Banaluka tarafına giderim. Ve sonra bir iskelede birleşip birlikte vapura binerek avdet etmek lazım gelir. Bu hususta düşünülecek şey fakat küçük çocuklarla denizlerde çekilecek sıkıntıdır. Ve bu da pek

güç şeydir. Fakat ne diyeyim vâlideler pederden daha şefkatlidir derler artık senin re'yine bıraktım. Geçen yazın sizi getirtmediğime bu kışın pek pişman oldum. Amma ne yapayım ben de kışlar basmazdan evvel İstanbul'a gitmeyi arzu ederdim. Şiddetli kış basıp burada tutulup kaldım. Şimdi ise bir taraftan asker yazmakla uğraşıyorum bir taraftan dahi İstanbul'a gitmeye çalışıyorum. Şimdi size nasıl geliniz diyeyim. Gelip de yollarda bunca zahmet çektiğinize değmeyecek. Vâkı'a görüştüğümüzde ben de memnûn kalırım. Lâkin birlikte pek az oturup İstanbul'a gidecek olduğu hâlde beyhûde pek çok zahmet çekeceksiniz. Artık siz bilirsiniz. Ben size ne geliniz derim ve ne de gelmeyiniz derim. Her nasıl yaparsanız memnûn kalırım. Fakat benim nasihatimi dinlerseniz biraz daha sabretmenizi rica ederim.

Şimdi bir kalabalık ve kargaşalık içindeyiz. Allah bilir ki bu mektubu yazmaya pek güç vakit bulabildim.

Fî 20 Rebiülevvel sene [12]81

[İmza]
Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/7_4

19

[27 Ağustos 1864]

Nûr-ı aynım efendim,

Ali Sedad ve Fatıma Aliyye ve Emine Semiyye'nin yüzlerini öperim. Cenâb-ı Hak kariben mülâkâtımızı müyesser eyleye âmin. Saray'dan çıkıp Travnik'e geldim. Şu bir iki gün zarfında buradan dahi hareket etmek üzereyim. Buradan beş günde Bihke'ye gidip oradan dahi dört günde Banaluka'ya gelinir. Banaluka'dan bir günde Građiška'ya varılır. Oradan vapura binilir. Demek oluyor ki on günlük kara yolumuz vardır. Bihke'de ve Banaluka'da kaçır gün oturulur bilmiyorum. Hele burası ki onlarda dahi çok durmayıp hemen çıkmak niyetindeyim. Bu mektubun size vüsûlü on beş gün tevakkuf eder. Ol vakit ben Bosna'nın ta öteki uçlarında bulunacağım demek oluyor. Oralara kadar postanın yetişmesi pek çok vakte tevakkuf eder. Onun için bana artık mektûb yazmayınız. Bundan sonra artık telgraf dahi yoktur. İnşallah İstanbul'da kariben görüşürüz. Bâkî sağ ve vâr olasız efendim.

Fî 24 Rebiülevvel sene [12]81

[İmza]
Ahmed Cevdet

BOA, Y.EE, 142/7_6

PRIJEPISKA S PORODICOM BOSANSKOG MUFETIŠA
AHMET DŽEVDET-PAŠE ZA VRIJEME
NJEGOVOG SLUŽBOVANJA U BOSNI

Sažetak

Ahmet Dževdet-paša (Ahmet Cevdet Paşa, 1823-1895) jedna je od poznatih i cijenjenih ličnosti iz krugova birokracije, znanstvenika i pravnika potkraj osmanskog perioda. Tijekom više od pola stoljeća bio je visokopozicioniran u državnoj upravi, bio je državnik koji je preživio vrijeme Tanzimata, Ukaza o reformama (Islahat Fermani) te I. Parlamentarne monarhije (I. Meşrutiyet). Posljednjih godina često mu je davan prostor u našoj historijskoj i kulturnoj svakodnevnici, o njemu je napisano mnoštvo članaka i knjiga, organizirani su simpoziji i seminari. Prošlo je vrijeme kada je Osmanska država vladala na tri kontinenta, i država se već susrela s prijetnjom potpunog urušavanja. Državnici tog perioda, svjesni ekonomske i tehnološke zaostalosti traže rješenja, tragaju za izlazima kako bi se preduprijedio krah na teritoriji imperije koja se rasipa velikom brzinom. I Ahmet Dževdet-paša je, u okviru ove ideje i ovakve osviještenosti, imao zadatak utvrditi probleme na različitim krajevima države, te iznalaziti rješenja. Jedan od tih njegovih zadataka je bio kada ga je Osmanska vlada 1859. godine poslala da na licu mjesta istraži i smiri pobune u Bosni, koje su izbile usljed sukoba muslimanskih i nemuslimanskih podanika, i nikako nisu jenjavale. U našem radu, Ahmet Dževdet-paša, pored svog identiteta državnika ili pravnika, skreće pažnju na socijalnu dimenziju događaja koje zanemarujemo čitajući historiju kao tekstove o uzročno-posljedičnim odnosima, lišene subjektivnosti.

U pismima koja je Ahmet Dževdet-paša pisao porodici u vremenskom odsječku od godine dana za vrijeme službovanja u Bosni na dužnosti mufetiša, pronalazimo mogućnost iščitavanja o upravo takvim manjkavostima, te između redova natuknute napise o formi, odlikama i poteškoćama njegovog zadatka. Na kraju, građa koju smo koristili predstavlja lijep primjer kako epistolografija, definirana kao književna vrsta, pruža mogućnost rasvjetljavanja historijskih činjenica.

Ključne riječi: Ahmet Dževdet-paša, osmanska birokracija, Bosna, pismo.